

Ołech Duch

Międzynarodowa konferencja naukowa "How the secularization of religious houses transformed the libraries of Europe, 16th-19th centuries", Oksford (Wielka Brytania), 22-24 III 2012 r.

Hereditas Monasteriorum 1, 329-333

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ołeh DUCH

Wydział Historyczny

Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki we Lwowie

Międzynarodowa konferencja naukowa *How the secularization of religious houses transformed the libraries of Europe, 16th–19th centuries*,
Oksford (Wielka Brytania), 22–24 III 2012 r.*

W dniach 22–24 III 2012 r. w St Anne's College Uniwersytetu Oksfordzkiego (Wielka Brytania) odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa *How the secularization of religious houses transformed the libraries of Europe, 16th–19th centuries (Jak kasaty klasztorów zmieniły biblioteki Europy w XVI–XIX wieku)*, poświęcona wpływowi kasat klasztorów na biblioteki europejskie od XVI do XIX w.¹ Jej organizatorami byli: Richard Sharpe, profesor Uniwersytetu Oksfordzkiego, Dorit Raines, profesor Uniwersytetu Ca'Foscari w Wenecji, oraz Cristina Dondi, sekretarz Europejskiego Konsorcjum Bibliotek Naukowych (CERL). Konferencja zgromadziła ponad 20 naukowców z 14 krajów.

Pierwszą sesję, *The territorial and temporal map of the dissolved collections*, rozpoczął syntetyczny referat Fiorenza Landiego (*The dissolution of monasteries in Europe – an overall look and the economic implications*), w którym autor ukazał ekonomiczne podłoże kasat klasztorów na kontynencie europejskim. Kolejni prelegenci zajęli się konsekwencjami kasat w poszczególnych krajach i regionach dla tamtejszych księgozbiorów.

Richard Sharpe (*The consequences of an early dissolution: the English experience in the sixteenth century and after*) omówił losy bibliotek klasztornych po pierwszej masowej kasacie klasztorów w Wielkiej Brytanii w latach 30. XVI w. Spróbował odpowiedzieć na trzy pytania: 1) jaka była przyczyna wrogiego nastawienia wobec księzek podczas tej kasaty?; 2) jak i dlaczego – mimo tej wrogości – część księzek udało się jednak uratować?; 3) co powinni zrobić badacze, aby więcej się dowiedzieć o zawartości bibliotek klasztornych przed kasatą dokonaną podczas rządów Henryka VIII?

Ziemiami szwajcarskimi zajęli się Rudolf Gamper (*From Reformation to Säkularisation: the dissolution of religious houses in Switzerland and the fate of their libraries*) oraz Martin Germann (*Zurich and the books of the monasteries: from the Reformation to the 19th century*). Pierwszy z nich zajął się kasatami w niemieckojęzycznych kantonach Szwajcarii, Zurychu, Bernie oraz Bazylei, gdzie dochodziło do nich dwukrotnie, w latach 1532–1533 (reformacyjne) oraz 1840–1850 (skutek konfrontacji środowisk konserwatywnych i liberalnych). W wyniku pierwszej z nich większość księgozbiorów klasztornych trafiła do bibliotek protestanckich ośrodków dydaktycznych. Część ksiąg zabrali ze sobą zakonnicy lub zakonnice, pozostałe były niszczone (np. wykorzystywane przez intruzów). W wyniku drugiej natomiast księgi ze skasowanych klasztorów trafiły przede wszystkim do bibliotek publicznych. M. Germann zwrócił uwagę na kasaty w kantonie Zurych, jednym z najważniejszych ośrodków reformacji. Zajął się m.in. losami bibliotek opactw benedyktyńskich w Sankt Gallen i Reichenau. Pierwsza

---

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

1 Program, streszczenia referatów oraz podstawowe informacje o ich autorach znajdują się na stronie <http://www.bodley.ox.ac.uk/csb/MigrationofKnowledge.htm>.

po bitwie pod Villmergen (1712) została obrabowana przez protestantów, a znaczna jej część trafiła do Zurychu. Dopiero w 2006 r. księgozbiór ten powrócił do Sankt Gallen. Druga po kasacie opactwa w 1862 r. w większości trafiła do Biblioteki Państwowej w Zurychu (obecnie Głównej).

María Luisa López-Vidriero Abelló (*Dissolved monastic collections in Spain from Philip II's suppression to the 19th-century „Desamortización”*) szczególną uwagę zwróciła na ustawodawstwo antykościelne Juana Álvareza Mendizábala (1835–1836), które przyczyniło się do kasaty licznych klasztorów hiszpańskich. Tuomas Heikkilä (*The Fate of the Medieval Libraries in the Swedish Realm during the Reformation*) podkreślił tragiczny wpływ reformacji na losy średniowiecznych księgozbiorów w Szwecji. W wyniku kasaty klasztorów ich księgi liturgiczne straciły praktyczne zastosowanie, dlatego wykorzystywane były do różnych celów, m.in. do oprawy nowych książek, głównie finansowych. Jego zdaniem w większości wypadków przyczyną zniszczeń miały charakter nie tyle dogmatyczny, ile praktyczny. Udało mu się odnaleźć w archiwach oraz bibliotekach Szwecji i Finlandii ponad 7000 średniowiecznych rękopisów, większość w postaci fragmentów pergaminowych, a nie kodeksów.

Jeffrey Garrett (*The expropriation of monastic libraries in Central Europe, 1773–1814*) skupił uwagę na niemieckojęzycznej części środkowej Europy, przedstawiając losy bibliotek klasztornych w Austrii oraz w południowych Niemczech, od likwidacji zakonu jezuitów w 1773 r. do kasat w Bawarii na początku XIX w. Według niego konfiskat bibliotek klasztornych w okresie reform józefińskich nie da się określić pojęciem „kasaty”; są one raczej podobne do tradycyjnych reform w średniowiecznym znaczeniu *renovatio*. Decydujący wpływ na losy europejskich bibliotek klasztornych, szczególnie na terenie Niemiec południowych, miała natomiast rewolucja francuska. Konieczność uporządkowania nagromadzonych po kasatach klasztorów ksiąg stymulowała rozwój bibliotekarstwa. Znaczną rolę odegrał tu m.in. były benedyktyn Martin Schrettinger, bibliotekarz Bayerische Staatsbibliothek.

Drugą sesję, *State policy toward book collections*, rozpoczęło wystąpienie jednej z organizatorów konferencji, Dorit Raines, która wygłosiła referat pod intrygującym tytułem *From predator to prey: The Venetian librarian Jacopo Morelli under Venetian, French, and Austrian governments*. Omówiła w nim rolę, jaką w rozproszeniu weneckich księgozbiorów klasztornych odegrał Jacopo Morelli, który według niej nie myślał o bibliotekach klasztornych jako o pamiątkach weneckiej kultury i tożsamości, lecz traktował ich zbiory utylitarne. Najcenniejsze egzemplarze z księgozbiorów klasztornych trafiły do Biblioteki Państwowej w Wenecji, inne do szkół i uniwersytetów, najmniej cenne zaś zostały sprzedane. Doprowadziło to do rozproszenia licznych weneckich księgozbiorów klasztornych.

Kasaty klasztorów w Neapolu oraz losy ich bibliotek przedstawił Vincenzo Trombetta (*La politica delle soppressioni e i nuovi poli bibliotecari a Napoli tra regalismo illuminista e Restaurazione, 1767–1815*). Po wypędzeniu w 1767 r. jezuitów z Królestwa Neapolu oraz stłumieniu w 1799 r. Republiki Partenopejskiej większość ksiąg ze zlikwidowanych klasztorów trafiła do neapolitańskiej Biblioteki Królewskiej. Podczas tzw. francuskiej dekady w historii Neapolu (1806–1815) natomiast, gdy zaczęły powstawać nowe biblioteki publiczne, jak Biblioteca della Croce czy Biblioteca della Nazione Napoletana, ich zasoby wzbogaciły się o księgi ze skasowanych klasztorów.

Jak przypominała Marie-Pierre Laffitte (*Napoleon and the sequestration of Italian monastic book collections*), w wyniku kampanii włoskiej Napoleona (1796–1797) znaczna liczba rękopisów i starodruków z obszaru Półwyspu Apenińskiego trafiła do głównych bibliotek Francji, przede wszystkim do Biblioteki Narodowej w Paryżu. Jednak na mocy traktatu paryskiego (1815) znaczna ich część wróciła do Włoch.

Luís Cabral (*State policy concerning the dissolution of monastic book collections in Portugal, esp. during the 19th century*) wyróżnił trzy etapy kasat klasztorów w Portugalii: 1) po wypędzeniu jezuitów z Portugalii (1759) w okresie rządów markiza de Pombala; 2) w czasie rządów liberałów (1832–1834), kiedy to została skasowana znaczna liczba klasztorów, a na bazie ich księgozbiorów powstała w 1833 r. Bi-

blioteka Królewska w Porto, druga biblioteka publiczna w Portugalii; 3) po ustanowieniu w Portugalii republiki w wyniku zwycięstwa rewolucji w 1910 r.

Trzecią sesję, *Sequestration, redistribution, or contribution to the foundation of public libraries*, rozpoczął Jos A. A. M. Biemans (*The 1578 foundation of the City Library of Amsterdam related to the history of other 16th century Dutch libraries: the selection of manuscripts and printed books from monastic libraries*), który starał się pokazać miejsce kolekcji po skasowanych klasztorach w zbiorach założonej w 1578 r., po przejęciu władzy w Amsterdamie przez protestantów, pierwszej w tym mieście biblioteki publicznej. Następane dwa referaty dotyczyły Półwyspu Apenińskiego. Emmanuelle Chapron (*Libraries and dissolved monastic collections in Tuscany from Pietro Leopoldo to Napoleon*) ukazała losy księgozbiorów klasztornych podczas trzech fal kasat, które miały miejsce w Wielkim Księstwie Toskanii: 1) kasaty zakonu jezuitów w 1773 r.; 2) kasaty klasztorów dokonanej przez księcia Piotra Leopolda I w 1780 r.; 3) kasat napoleońskich w 1808 i 1810 r., kiedy Toskanią rządziła Eliza Bonaparte, siostra Napoleona. Losy księgozbiorów skasowanych klasztorów rzymskich omówiły Andreina Rita i Marina Venier (*La dispersione delle biblioteche degli ordini religiosi a Roma, dalla prima Repubblica romana (1799) a Roma capitale del Regno d'Italia (1873)*). Pierwsza z nich zajęła się kasatami w okresie Republiki Rzymskiej (1798–1799) oraz napoleońskimi w latach 1811–1814. W obu przypadkach księgozbiory ze skasowanych klasztorów przekazano do Biblioteki Watykańskiej oraz do dominikańskiej Biblioteki Casanatense. Po likwidacji Republiki Rzymskiej księgozbiory te w większości pozostały w głównych bibliotekach Rzymu, po obaleniu Napoleona natomiast, zgodnie z wolą papieża Piusa VII, powróciły do swoich poprzednich właścicieli. M. Venier zajęła się wydarzeniami rewolucyjnymi w roku 1849, które według niej nie miały prawie żadnego wpływu na losy bibliotek klasztornych w Rzymie, ponieważ władza republikańska utrzymała się tylko przez pięć miesięcy. Przyłączenie Rzymu do Królestwa Włoch w 1870 r. oraz ogłoszenie go stolicą zjednoczonego państwa miało natomiast w tym zakresie daleko idące konsekwencje. W 1873 r. uchwalono ustawę o likwidacji klasztorów, w wyniku której część ich księgozbiorów przekazano na rzecz nowo powstałej Biblioteki Narodowej.

Sesję tę zakończyły referaty Marka Derwicha (*The dissolution of monasteries in Silesia and Poland (with contemporaries Belorusse, Lithuanie and Ukraine) and the fate of their libraries, 18th–19th centuries*) oraz Ołeha Ducha (*The dissolution of monasteries in Silesia and Poland (with contemporaries Belorusse, Lithuanie and Ukraine) and the fate of their libraries, 18th–19th centuries: Roman-Catholic and Uniate monasteries in the Western guberniyas of the Russian Empire*). Pierwszy z nich zarysował losy bibliotek klasztornych na Śląsku Pruskim oraz na tych ziemiach Rzeczypospolitej, które w wyniku rozbiorów znalazły się pod panowaniem Austrii oraz Prus, a po 1815 r. także Rosji. Po kasatach klasztorów losy ich księgozbiorów potoczyły się różnie. Znaczną ich część skonfiskowano na rzecz bibliotek publicznych w Wiedniu, Wrocławiu, Warszawie, Berlinie oraz Sankt Petersburgu, reszta trafiła do bibliotek uniwersyteckich, seminaryjnych oraz szkolnych lub do właścicieli prywatnych. Drugi z nich ukazał podobne losy księgozbiorów z klasztorów skasowanych na ziemiach Rzeczypospolitej włączonych do Cesarstwa Rosyjskiego (Ziemie Zabrane).

Czwartą sesję, *Migration of books, access to new publics*, rozpoczęła Antonella Barzani (*Migration and re-use in the development of Italian religious collections (late 16th–18th century)*), która omówiła sposób wykorzystania ksiąg pochodzących z klasztorów włoskich w okresie wczesnonowożytnym. Bart op de Beeck (*Jesuit libraries in the Southern Netherlands, their eighteenth-century holdings, and the dispersion after 1773*) podkreślił, że głównymi źródłami pozwalającymi prześledzić losy jezuitckich księgozbiorów na obszarze Południowych (Austriackich) Niderlandów po likwidacji w 1773 r. zakonu jezuitów są katalogi biblioteczne, a także inwentarze oraz katalogi sprzedanych ksiąg; duże znaczenie ma również badanie wpisów proveniencyjnych. Według niego większość ksiąg jest przechowywana w Królewskiej Bibliotece Belgii.

Javier Anton Pelayo (*The secularization of books and the change in the habit of reading in Catalonia during 18th and 19th centuries*) przedstawił konsekwencje, jakie miały dla klasztornych księgozbiorów w Katalonii kasaty w drugiej połowie XVIII i w pierwszej połowie XIX w., mianowicie: wypędzenie jezuitów z Hiszpanii (1767), kasata klasztorów podczas wojny o niepodległość Hiszpanii (1808–1814), a także kasaty w czasach rządów liberałów (1820–1823) oraz Juana Álvareza Mendizábala (1835–1836). Znaczna część księgozbiorów klasztornych trafiła do bibliotek publicznych, w tym do Biblioteki Uniwersytetu w Barcelonie.

Pedro Rueda Ramíres (*La secularización de las bibliotecas eclesiásticas en Latinoamérica de la Independencia a las nuevas repúblicas: continuidad y ruptura de las colecciones*) wyróżnił trzy główne etapy rozproszenia księgozbiorów klasztornych w Ameryce Łacińskiej: 1) po wypędzeniu jezuitów z hiszpańskich kolonii w 1767 r.; 2) podczas walki kolonii o niepodległość, która spowodowała pierwsze kasaty klasztorów w Boliwii oraz Peru; 3) w wyniku procesów sekularyzacyjnych w krajach Ameryki Łacińskiej w drugiej połowie XIX w.

Bettina Wagner (*1803 secularization in Bavaria and the book auctions of 1815–50*) stwierdziła, że po sekularyzacji klasztorów w Bawarii w 1803 r. znacznie wzrosła liczba ksiąg w Pałacowej Bibliotece Wittelsbachów w Monachium. Podczas gdy w drugiej połowie XVIII w. liczyła ona tylko 20 tys. woluminów, to na początku następnego stulecia, po kasatach, aż 500 tys. W pierwszej połowie XIX w. trwały prace nad ich opracowaniem, a liczne dublety były sprzedawane, na co wskazują m.in. zbadane przez nią katalogi aukcji książkowych tej biblioteki w latach 1815–1850.

Ostatnia sesja (*Impact on book trade and the emergence of private collections*) została poświęcona wpływowi kasat klasztorów na handel książkami. Według Dominique'a Varry'ego (*French book trade after the Revolution*) po rewolucji francuskiej znaczna część bibliotek skasowanych klasztorów, a także zbiorów prywatnych, trafiła na rynek. Poszczególne firmy zaczęły specjalizować się w skupowaniu właśnie tych ksiąg, otwierano więc masowo księgarnie. Na początku XIX w. pojawiły się też pierwsze podręczniki dla dealerów książek, a jednym z nich był traktat Martina Silvestre'a Boularda *Traité élémentaire de bibliographie*. W tym samym czasie zaczęły się ukazywać też specjalistyczne periodyki – „Bulletin du bibliophile” (1834) oraz „Bulletin du bouquiniste” (1857).

Marino Zorzi (*The 19th century book trade in Venice*) podkreślił, że najbardziej tragiczny wpływ na losy bibliotek klasztornych w Wenecji miało zajęcie miasta przez wojska francuskie w latach 1797 i 1806. W wyniku dokonanych wówczas kasat klasztorów spora liczba ksiąg trafiła nie tylko do bibliotek, ale także na rynek. Wykupywali je zarówno dealerzy włoscy – z Wenecji, Mediolanu lub Rzymu – jak i cudzoziemcy, przede wszystkim Anglicy.

Sytuację w Anglii przedstawił Richard Linenthal (*Monastic collections and the 19th century english book trade*), który zwrócił uwagę, że znaczna część ksiąg z klasztorów skasowanych na kontynencie trafiła na Wyspy Brytyjskie. To właśnie dzięki temu angielski świat naukowy „odkrył” najwcześniejsze egzemplarze drukarstwa europejskiego.

William Stoneman (*North American collection building: gathering monastic books from long ago and far away*) wskazał na charakterystyczne cechy tworzenia księgozbiorów w Ameryce Północnej, m.in. kosztem ksiąg z bibliotek klasztorów europejskich.

Uczestnicy konferencji mieli możliwość zapoznać się z zasobem bibliotek trzech kolegów Uniwersytetu Oksfordzkiego – Magdalen, Merton oraz St. John. W ostatnim dniu odbyła się też prezentacja baz danych ułatwiających badania rozproszonych po całym kontynencie europejskim zbiorów klasztornych. James Willoughby (*Medieval Libraries of Great Britain (MLGB3)*) zaprezentował przygotowania do trzeciego wydania informatora *Medieval Libraries of Great Britain*, który będzie miał również elektroniczną bazę danych (MLGB3). Giovanna Granata (*Ricerca sull'Inchiesta della Congregazione dell'Indice dei libri proibiti (RICI)*) zaprezentowała bazę [<http://ebusiness.taiprora.it/bib/index.asp>], która

pomaga przy badaniu bibliotek klasztornych we Włoszech w końcu XVI w. Na zakończenie Cristina Dondi (*Material Evidence in Incunabula (MEI)*) zaprezentowała bazy danych przygotowane przez Europejskie Konsorcjum Bibliotek Naukowych: *Material Evidence in Incunabula (MEI)* [<http://incunabula.cerl.org/cgi-bin/search.pl>], *Index Possessorum Incunabulorum (IPI)* [<http://ipi.cerl.org/cgi-bin/search.pl>] oraz *CERL Thesaurus (CT)* [<http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/search.pl?start=true>].

Międzynarodowa konferencja naukowa *How the secularization of religious houses transformed the libraries of Europe, 16th–19th centuries* okazała się bardzo ważnym forum do dyskusji nad dziedzictwem skasowanych klasztorów dla badaczy z różnych krajów Europy i Ameryki Północnej. Pokazała, że procesy kasacyjne miały wiele wspólnych cech na całym kontynencie europejskim – od Półwyspu Iberyjskiego po wschodnie granice dawnej Rzeczypospolitej. Dała też możliwość dostrzeżenia różnych okresów nasilenia kasat klasztornych, które powodowały rozproszenie księgozbiorów różnych ośrodków zakonnych. Były to: reformacja, epoka oświecenia, wojny napoleońskie, procesy sekularyzacyjne w Europie w XIX w. Zgodnie z zapowiedzią organizatorów materiały konferencyjne mają ukazać się drukiem.

---

o. Aleksander Krzysztof SITNIK OFM

Klasztor Bernardynów w Krakowie

Konferencja naukowa *Wokół zagadnień drugiego wydania „Przygotowania do studiów w archiwach kościelnych”*, Kalwaria Zebrzydowska, 23 III 2012 r.

23 III 2012 r. w auli Wyższego Seminarium Duchownego oo. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej odbyła się konferencja naukowa nt. *Wokół zagadnień drugiego wydania „Przygotowania do studiów w archiwach kościelnych”*, zorganizowana przez WSD i terenowy oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Kalwarii Zebrzydowskiej. Za merytoryczną stronę konferencji odpowiadał o. Aleksander Sitnik OFM. Konferencję rozpoczęto uroczystą mszą świętą koncelebrowaną pod przewodnictwem ks. Anzelma Weissa, który wygłosił okolicznościową homilię. Obrady otworzył prowincjał bernardynów o. Jarosław Kania OFM, który w kilku zdaniach przybliżył postać o. prof. dra hab. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego OFM, autora pierwszego wydania *Przygotowania do studiów w archiwach kościelnych*. Stwierdził, że podjęte prace naukowe nad przygotowaniem drugiego wydania tej książki są spełnieniem pragnień tego wybitnego bernardyna. Konferencja, której obradom przewodniczył ks. Anzelm Weiss, kierownik Katedry Metodologii i Nauk Pomocniczych Historii Kościoła oraz Katedry Historii Kościoła w Czasach Nowożytnych na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, przebiegała w dwóch odsłonach. W pierwszej ks. A. Weiss wprowadził słuchaczy do zagadnienia, przybliżając okoliczności powstania *Przygotowania do studiów w archiwach kościelnych*. Przypomniał, że o. H. E. Wyczawski w 1954 r. zaczął wykładać wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych na kierunku Historii Kościoła Wydziału Teologicznego i na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie w przekonaniu, że zebrane przez niego wiadomości mogą być przydatne dla studentów specjalizujących się w historii Kościoła i historii prawa kanonicznego, gdyż ułatwią im studia w archiwach. Na bazie tych wykładów powstał skrypt *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, na którego treść złożyły się rozdziały: *Organizacja Kościelna, Kancelarie, Zawartość wytworzonych przez nie archiwów, Treść ksiąg archiwalnych*. Zostały w nim uwzględnione